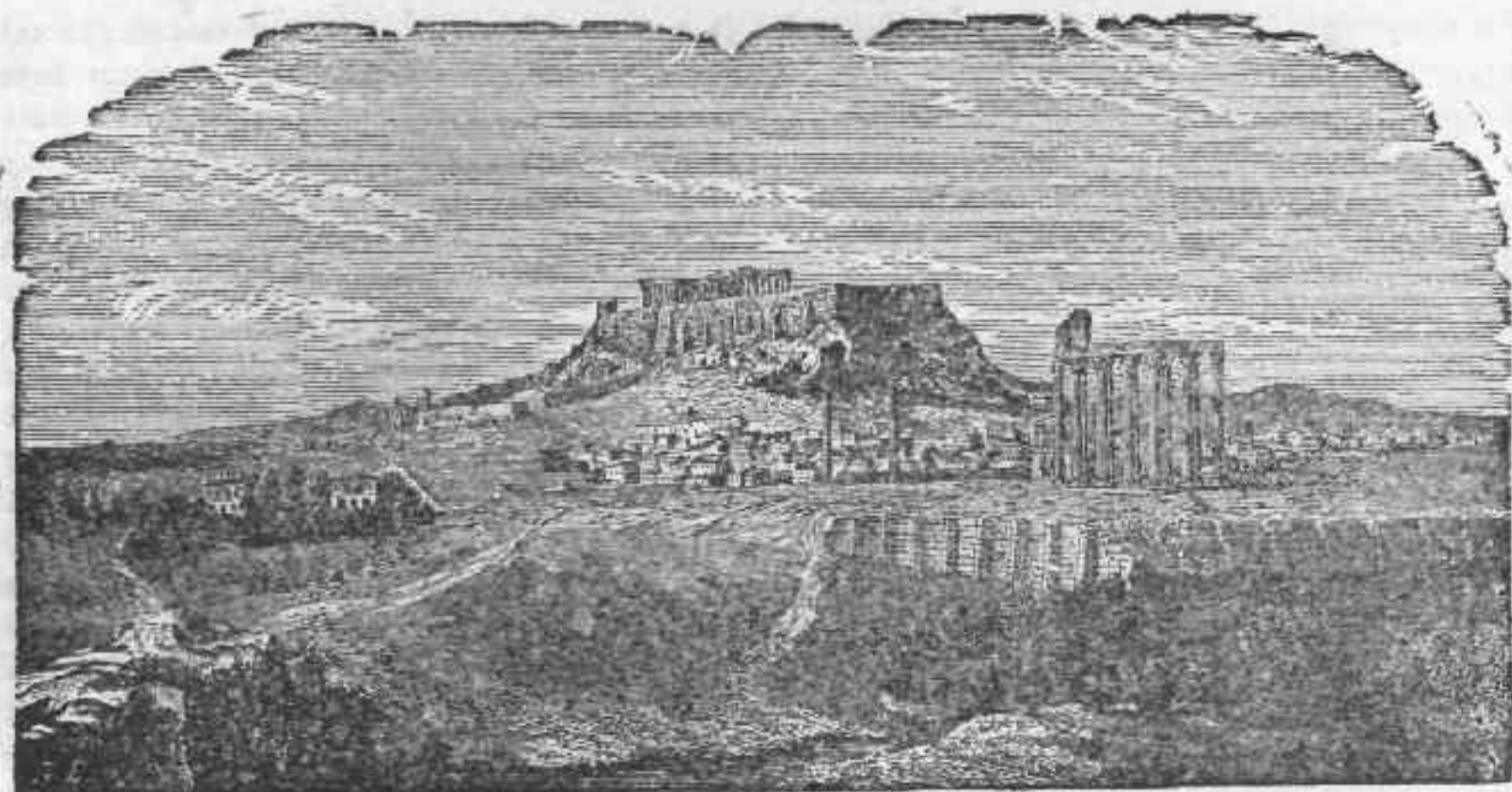

ΠΑΝΔΩΡΑ.

Ι ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1862.

ΤΟΜΟΣ ΙΒ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 283.

ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ.

δ'.

(*Ορ. φυλλάδ. 184, 219 253 καὶ 283.)

—ooo—

Περὶ δὲ τῶν εἰδῶν τῆς ζωγραφίας πραγματευόμενοι, ἐννοοῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν αὐτὰ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἐργασίας δι' ἧς τὴν ὕλην ταύτην ἐπεξεργάζεται, διότι τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν τεχνολογίαν ἢ τὴν καλολογίαν. καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ζωγραφία διαστέλλεται εἰς ἐλαιογραφίαν, μινυθογραφίαν, τοιχογραφίαν κ.τ.λ. Εἰδοποιούμεν αὐτὴν ἐνταῦθα κατὰ τὰ ποικίλα αὐτῆς ἀντικείμενα, καὶ εἶπομεν ἤδη ὅτι ἡ ζωγραφία ἐκτείνεται κατὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, εὐρυτέρα οὖσα τῶν δύο προηγουμένων καὶ αὐτῆς τῆς μουσικῆς, καὶ στενωτέρα μόνον τῆς ποιήσεως. Ὡς ἐκ τούτου, πάντα τὰ ἀντικείμενα ἐν τῷ κύκλῳ τῶν παραστάσεων αὐτῆς περιλαμβάνει τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον, τὸν Θεόν. Ἐντεῦθεν διάφορα εἶδη ἀναφερόμενα εἰς τὴν φύσιν, εἴτε μόνον, εἴτε ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου οἰκουμένην· εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἴτε μεμονωμένον εἴτε πρὸς τοὺς ὁμοίους του σχετιζόμενον· καὶ εἰς τὰ ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν ἐπιφαινόμενα θεῖα ἢ ἱερὰ πρόσωπα. Δυνατὸν δὲ νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τρία, τὴν φυσιογραφίαν, τὴν ἀνθρωπογραφίαν καὶ τὴν ἱερογραφίαν.

Εἶναι δὲ τὰ εἶδη ταῦτα διάφοροι βαθμοὶ ἰδανικεύσεως, διότι ἀπὸ τῆς ἀνεπαισθήτου ὕλης μέχρι

τοῦ νοημονεστέρου ἀνθρώπου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ζωγραφία, ὅταν δέποτε λάβῃ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἰδίων ἔργων, ἰδανικεύει αὐτὸ, καὶ ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ διὰ πάντων ἰδανικὸν τι στοιχεῖον συλλαμβάνει καὶ φέρει εἰς φῶς δι' ὧν ἔχει μέσων. Ἡ δὲ φυσιογραφία, οὐδόλως ὑπεκφεύγουσα τὸ κράτος τοῦ νόμου τούτου, ὑποδιαιρεῖται καὶ αὕτη εἰς διαφοροὺς βαθμοὺς ἢ εἶδη ὑποδιέστερα, καὶ ἄλλοτε μὲν ἀπλῶς μεταγράφει τὰς σκηνὰς τῆς φύσεως, διώκουσα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταγραφῇ, καὶ δι' αὐτῆς ἐμφανέστερον ποιοῦσα τὸ ἐν τῇ φύσει ἰδανικόν, διότι δὲν μεταγράφει πάντα, ἀλλ' ἐκλέγει τὸν τόπον, τὸν χρόνον, τίθεται ἐν καταλλήλῳ ἀπόψει, καὶ εἰς τὴν μεταγραφὴν ἐπιθέτει τὴν σφραγίδα τῆς ἀτομικῆς τοῦ καλλιτέχνου διανοίας, ἐν ᾗ ἀντανakλᾶται ἡ φύσις πρὶν ἢ ἐκτυπωθῇ ἐπὶ τοῦ πίνακος, καὶ ἡ ἐκλογή αὕτη προϋποθέτει τύπον τινὰ ἰδανικόν ἐν τῷ πνεύματι, ζητοῦντα, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ φύσει· ἄλλοτε δὲ, οἶοναὶ δυσχερεστερόμενος ἢ μὴ ἀρκοῦντως ἱκανοποιούμενος ὑπὸ τῆς φύσεως, ὁ καλλιτέχνης προσθέτει, συμπληροῖ, ζωογονεῖ, τελειοποιεῖ τὰ διδόμενα αὐτῆς, καὶ κηθστὰ αὐτὰ διαυγέστερα πρὸς δῆλωσιν λαμπροτέρην τῆς ἰδανικῆς ὑποστάσεως· ἄλλοτε, τελευταῖον, ἐκ τῆς φύσεως λαμβάνει μόνον τὰ στοιχεῖα, τὴν ὕλην τῶν δημιουργημάτων του, καὶ νέαν φύσιν συνθεῖται καὶ ἐπινεῖ ἰδανικωτέραν τῆς πραγματικῆς ὑπαρχούσης. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι, ὅπου τὰ κάλλη τῆς φύσεως μεγαλοπρεπῶς ἀναπτύσσονται, ἐκεῖ ἐνίοτε ἐπικρατεῖ ἡ ἰδανικὴ μᾶλλον

ἢ ἡ πραγματικὴ φυσιογραφία, ὡς ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν ᾧ, ἀπειναντίας, ὅπου ἡ φύσις εἶναι ἄγονος καὶ σκληρά, καὶ μόνον ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης βιομηχανίας γονιμοποιεῖται καὶ καθωραίζεται, ὡς ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἐκεῖ πραγματικωτέρα φαίνεται ἡ τέχνη καὶ ἥττον ἰδανική. Τοῦτο ἐξηγεῖται δι' αὐτῆς τῆς λατρείας τοῦ ἰδανικοῦ, ὅπερ δίδωκε πανταχοῦ ἡ ποιητικὴ φαντασία, καὶ ἔτι μᾶλλον ἀγαπᾷ καὶ μὲ τὰ ἴδια ἔργα ταυτίζει, ὅταν εἶναι ἀπόρροια τῆς ἰδίας ἀτομικότητος. Διὰ τοῦτο οἱ Ὀλλανδοὶ μιμοῦνται ἀπλῶς τὴν φύσιν, καὶ οἱ Ἰταλοὶ τὴν ἰδανικεύουσι, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον οἱ Ὀλλανδοὶ διαπρέπουσι κατὰ τὴν παρὰ τῆς οἰκιακῆς ἐστίας, τῶν λεπτομερεστέρων ἐπιπλῶν καὶ ἐργαλείων, τῶν ἀθωοτέρων καὶ κοινοτέρων σκηνῶν τοῦ οἰκιακοῦ βίου, διότι ταῦτα συνιστῶσι τὸ ἰδανικὸν αὐτῶν, ἐν ᾧ ταῦτα περιφρονῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ Ἰταλοὶ εἰς ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον ἰδανικὸν ἀτενίζοντες. Ἀλλὰ τὴν δέψαν τοῦ ἰδανικοῦ δὲν δύναται νὰ κορέσῃ ἡ ἀνόργανος ἢ ἐνόργανος φύσις· διαλάμπει ἐν αὐτῇ ἡ ἰδέα, ἀλλ' ἄνευ συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας, ὡς σχέδιον πραγματοποιηθὲν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ παντοδυνάμου, οὐχὶ δὲ ὡς πρόσωπον, ἐφ' οὗ διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ λόγου ἐνετύπωσεν ὁ Θεὸς τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Τοῦτου ἕνεκεν καὶ εἰς αὐτάς τὰς ὥραιότατας καὶ ζωηρότατας σκηνὰς τῆς φύσεως εἰσάγει ἡ τέχνη τὸν ἀνθρώπον, οὗ ἄνευ νεκρά διαμένει, διότι τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἀνώτερον τοῦ ἰδανικοῦ τῆς φύσεως, ὡς ἀνώτερα παντὸς ἀνθρωπίνου ἰδανικοῦ εἶναι ἡ ἰδανικὴ ἐκφρασις τῆς θεότητος.

Ὁ πρῶτος κλάδος τῆς ἀνθρωπογραφίας, δι' οὗ ὀριζόμενον τι πρόσωπον ἀπεικονίζεται, ἡ δύνατο νὰ ὀνομασθῇ εἰδογραφία, ἡ ἰδεογραφία, καὶ φαίνεται ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀποκλείον καὶ μὴ ἀνεχόμενον τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἰδανικοῦ ὡς ἀλλοτρίου δῆθεν καὶ ἐπιβλαβούς στοιχείου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἦν ἀποδίδει εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς τέχνης ἡ μυθώδης παράδοσις, καθ' ἣν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἀποχωρήσεως ἐρῶσα νεῆνις ἐχάραξεν ἐπὶ τῆς σκιᾶς τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταγραφὴν τοῦ ἐραστοῦ τῆς, ἀποδεικνύει ὅτι καὶ τῆς τέχνης ταύτης, ὡς πάσης ἄλλης, πηγὴ εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ καλοῦ ἔρωτος, ὅστις φέρεται πρὸς τὸ καλὸν ὡς πρὸς τινα δῆλωσιν τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τὴν ἐντέλειαν τοῦ λογικοῦ τούτου τύπου ἀποδίδει καὶ διὰ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ αἰσθήματος εἰς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον. Τῶντι ἐκτὸς τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ φαντασία καὶ ὁ λόγος συνεργοὺσι πρὸς ἀντίληψιν τοῦ καλοῦ, ὡς ἄλλοτε περὶ τῆς ἡμετέρας, καὶ πάσας τὰς τε νοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις συνενοῖ καὶ γονιμοποιεῖ, κατὰ τὴν ποίησιν τοῦ καλοῦ, ἢ ἐμπνευσίς ἐκ τῆς οὐρανίας πηγῆς τοῦ ἰδανικοῦ ἀπορρέουσα, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐγείρουσα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν. Ἄρα οὐδὲ τὸ εἶδος τοῦτο ἀποτελεῖ ἀκατανόητον καὶ ἀδικαιολόγητον ἐξαιρέσιν, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τοὺς ἀμούσους καὶ βαναύσους εἰδογράφους, οἵτινες πορισμὸν ποιούμενοι τὴν τέχνην, καὶ ὅλως ἄμοιροι ὄντες τοῦ Θεοῦ αὐτῆς σπινθήρος, μηχανικῶς πῶς μεταγράφουσι τὰ τυχόν-

τα πρόσωπα ἄνευ μηδεμιᾶς ἰδανικεύσεως, μὲ τοὺς ἐμπνευσμένους καλλιτέχνους. Πρὸς τοὺς τοιοῦτους δὲν θέλει φανῇ παράδοξον, ἐάν εἰπωμεν ὅτι ἡ ἰδανικεύσις τῶν εἰκόνων οὐ μόνον δὲν εἶναι ὑλλότριον πρὸς τὴν πιστὴν ἀπεικόνισιν στοιχείον, ἀλλ' ἀπειναντίας τὸ μέσον δι' οὗ καὶ πιστοτέρα καὶ πληρεστέρα ἀποδίδει. Διότι ἡ ἀληθής, ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ οὐχὶ φωτογραφικὴ ἀπεικόνισις δὲν εἶναι ἀπλὴ μεταγραφὴ, ἀλλ' ἐρμηνεία τῆς φύσεως. Τὸ εἰκονιζόμενον πρωτότυπον ἵσταται ἐνώπιον τοῦ ζωγράφου ὡς κείμενον νεκρὸν, ὅπερ οὗτος ἐμπνεόμενος διαπερᾷ μέχρι τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, καὶ οὕτως ἐξηγεῖ αὐτὸ, διαφωτίζει καὶ συμπληροῖ, καὶ διὰ τῆς φυσιογνωμίας, διὰ τῆς στάσεως καὶ θέσεως, διὰ τῆς ἐκφράσεως, ὅλον τὸ νοητικὸν καὶ ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα διαγράφει, καὶ ὅλον τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ βίον εἰς τὸ εἶδος ἢ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ ἀνακεφαλαιοῖ, καὶ μονιμοποιεῖ διὰ τῆς γραφίδος του. Διὰ τοῦτο οἱ ἀριστοὶ εἰδογράφοι δὲν εἰκονίζουσι τὸν τυχόντα, ἐνίοτε ἀποποιούνται, ἄλλοτε ζητοῦσι καὶ παρακαλοῦσι, πληροφοροῦνται περὶ τοῦ βίου τοῦ πρωτοτύπου τῶν, συνομιλοῦσι μετ' αὐτοῦ, τὸ προκαλοῦσιν εἰς πλήρη ἀποκαλύψιν ἑαυτοῦ, ἵνα δράξωσιν, εἰ δυνατόν, καὶ παραστήσωσιν ἐπὶ τῆς γραφῆς τὰ οὐσιώδη ἐκεῖνα γνωρίσματα, δι' ὧν τὸ ἐνυπάρχον αὐτῷ ἰδανικὸν ἐκτυλίσσεται ὡς σπινθὴρ φωτός, διαυγάζων τὴν ὕλην, καὶ παρέχων αὐτῇ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς σημασίαν.

Δεύτερος κλάδος καὶ ἀνώτερος βαθμὸς τοῦ εἶδους τούτου εἶναι ἡ κοινωνικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀνθρωπογραφία, πλείονα ἄτομα περιλαμβάνουσα ὅλικῶς καὶ ἠθικῶς πρὸς ἀλλήλα σχετιζόμενα. Καὶ περὶ μὲν τῶν ὕλικῶν ἢ ἐξωτερικῶν ὄρων αὐτῆς ἰσχύουσιν οἱ τὴν ἰχνογραφίαν καὶ τὸν χρωματισμὸν διέποντες νόμοι, δι' ὧν παράγονται τὸ σύμμετρον καὶ σαφές καὶ ἁρμονικὸν τῶν συμπλεγμάτων, ἢ κατάλληλος ἀποψις, ἢ ἀνατομικὴ ἀλήθεια, ἢ ἀκριβὴς τοῦ φωτός διανομή, καὶ πάντα τοῦ χρωματισμοῦ τὰ πλεονεκτήματα. Οἱ δὲ ἐσωτερικοὶ ἀνάγονται εἰς τρεῖς, τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑποκειμένου, τὴν θέσιν, καὶ τὴν νοητότητα ἢ σαφήνειαν αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἢ τὴν εὔρεσιν τοῦ ὑποκειμένου δὲν δύναται ὁ ζωγράφος εἰς ὅλως ἰδανικά ὄντα νὰ προστρέξῃ, παρεκτός ἐάν πρόκειται περὶ ἀλληγορικῶν παραστάσεων, ἀλλ' ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ τὰ διδόμενα ἐξ αὐτῆς τῆς πραγματικότητος, καὶ αὕτη διανοίγει εἰς αὐτὸν εὐρύτατον κύκλον, ἀπὸ τῆς πενιχρᾶς καλύψεως τοῦ ἀλιέως καὶ τῶν ἀπλοῦς ἔργων τοῦ βίου του, μέχρι τῶν ἀνακτόρων τῶν βασιλέων καὶ τῶν μεγαλοπρεπεστέρων σκηνῶν τῆς ἱστορίας. Πῶς δὲ θέλει ὁδηγηθῇ ἐν μέσῳ τῶσαύτης ποικιλίας; Θέλει ἄρα προτιμήσῃ τὸ ὕψος, τὴν εὐγένειαν τῶν προσώπων καὶ τὴν ἱστορικὴν σημαντικότητα τῶν συμβάντων; Ταῦτα καλὰ, ἀλλ' οὐδὲν ἀγενές καὶ ἀσήμαντον ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς τέχνης δὲν εἶναι αἱ ἰδιότητες αὗται ἀπαραίτητοι. Θέλει ζητήσῃ τὰ ὄντως ἀγαθὰ καὶ καλὰ; ἀλλ' εἶναι ἤδη ἀποδεδειγμένον ὅτι οὐδὲ ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν

ὅν οὐκ ἄνευ πρὸς καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν. Ὑπὸ τῆς καλλιτεχνικῆς σημαντικότητος μᾶλλον ἢ ὑπὸ ἄλλου τινὸς ὀδηγούμενος ὁ ζωγράφος μεταξὺ τῶν πολλῶν προσώπων καὶ γεγονότων τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ιστορικοῦ βίου θέλει ἐκλέξει τὰ ἐκφραστικώτερα· διότι, πλὴν τῆς ὑποστάσεως, πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ καλοῦ, εἴτε τῆς φύσεως εἴτε τῆς τέχνης, ἀνάγονται εἰς τὴν ἔκφρασιν· καὶ ὅσοι πληρετέρας καὶ ζωηρότερας εἶναι αὕτη, τόσο ἰδανικώτερον καὶ προσφορωτέρα εἰς καλλιτεχνικὴν παράστασιν ὑποτίθεται ἡ ὑπόστασις. Ὅθεν καὶ τὰ φαινόμενα πλέον εὐτελεῖ καὶ ταπεινὰ δύναται νὰ ἀνυψῶσθαι ἡ τέχνη εἰς ποιητικὴν δημιουργίαν, ἐπιπροσθέτουσα εἰς αὐτὰ τὴν ἰδανικὴν ἐπεξεργασίαν. Ἡ δὲ ἔκφρασις πρέπει νὰ ᾖ μία καὶ ὁμοιόμορρος, ἀποφεύγουσα τὴν σύγχυσιν ἀντιθέτων στοιχείων, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιφέρει τὴν μονοτονίαν· ὥστε μία μὲν νὰ προκύπτῃ ἡ γενικὴ ἐντύπωσις, ἀλλ' ἐκ ποικίλων στοιχείων εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ συνεργούντων. Καὶ αὐστηρότερος εἶναι ὁ κανὼν οὗτος ἐπὶ ζωγραφίας ἢ ἐπὶ ποιήσεως, διότι ἡ ἐν χρόνῳ διαδοχὴ ἐπιτρέπει μέχρι τινὸς τὴν ἐναντιότητά τῶν ἐντυπώσεων, ἥτις, ἐνεκα τῆς ἐν χρόνῳ συνυπάρξεως, οὐδετεροῖ αὐτὰς δι' ἀλλήλων ἐν τῇ ζωγραφίᾳ. Ἡ δὲ ἐνότης τῆς ἐκφράσεως ἐπιφέρει τὴν ἐνότητα τοῦ ὑποκειμένου ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ καὶ πράξει, διότι διὰ πράξεων δηλοῦνται καὶ εἰς πράξεις μεταβάλλονται αἱ ἰδέαι καὶ τὰ αἰσθήματα. Τὴν σειράν τῶν ἀλλεπαλλήλων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ δράματος τῆς ψυχῆς δύναται νὰ ἐκφράσῃ ἡ ποίησις καὶ ἰδίως ἡ λυρική· ἀλλ' ἡ ζωγραφία μίαν μόνον στιγμὴν ἔχουσα εἰς διάθεσιν αὐτῆς, ὡς ἡ γλυπτική, δράττει καὶ μονιμοποιεῖ ἐκείνο τὸ σημεῖον τῆς πράξεως, ἐν ᾧ ἀνακεφαλαιοῦνται, καὶ ὡς ἐν φωταίνῃ ἐστὶν συγκεντροῦνται πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας. Ὀλίγα πρόσωπα, μία μόνη πράξις, ἄνευ πολλῶν ἐπεισοδίων, μία μόνη σκηνὴ αἱματηρᾶς μάχης ἢ πολυχρότου ἐπαναστάσεως, ὡς λ. χ. ἐν μόνον συμπλεγμᾷ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων ἢ τῆς ἐπὶ Ἡρώδου παιδοκτονίας, ἀνακεφαλαιοῖ ἐνίοτε λίαν εὐστόχως ὁλόκληρον σειράν γεγονότων, ὡς ἐν μιᾷ μόνῃ στιγμῇ ὁλόκληρον βίον ἀνακεφαλαιοῖ ἡ εἰδογραφία. Ὁ δὲ προσδιορισμὸς τῆς στιγμῆς ἐν ᾗ παρουσιάζεται τὸ συμπλεγμα καὶ τελεῖται ἡ παριστανομένη σκηνή, οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ὁ προσδιορισμὸς τῆς θέσεως, δηλ. τοῦ δευτέρου ὅρου ὃν εἰθέσαμεν, καὶ εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦτον ὠφελεῖται τὰ μέγιστα ὁ καλλιτέχνης ἐκ τῶν νόμων τῆς συζεύξεως, δυνάμει τῶν ὁποίων, χωρὶς νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν ἀκμὴν, ὅπερ δὲν εἶναι πάντοτε δυνατόν, διὰ σοφῶν συνδυασμῶν ἀνακαλεῖ τὰ προηγούμενα, καὶ προεικονίζει τὰ ἐπόμενα, συνάπτων εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ παρόντος τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον. Τί δὲ εἶναι ὁ τρίτος ὅρος ὁ ἐκπληρούμενος διὰ τῆς νοητότητος ἢ σαφήνειας τοῦ ὑποκειμένου;

Ἡ νοητότης ἦτοι ἡ σαφήνεια καὶ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου ἐκ τριῶν προκύπτει στοιχείων, ὧν τὸ μὲν ὕλικόν, τὸ δὲ ἱστορικόν, τὸ δὲ ἠθικόν. Καὶ τὸ

μὲν ὕλικόν ὑφίσταται εἰς τὴν στάσιν καὶ σχέσιν τῶν σωμάτων, εἰς τὴν εὐκόλῃ ἀντίληψιν τῶν συμπλεγμάτων καὶ τοῦ ἱματισμοῦ, εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν θέσιν, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἀπόψεως εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ὅπλα, ἐπιπλά, ἐργαλεῖα, καὶ εἰς τὸν ἁρμονικῶς τὰ πάντα περιπτυσσόμενον οἰκεῖον τόπον. Τὸ δὲ ἱστορικόν εἶναι ἐν τῇ ζωγραφίᾳ ὅ,τι ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει ὁ ὑπὸ τῶν νεωτέρων λεγόμενος τοπικὸς χρωματισμὸς, ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Τέλος, τὸ ἠθικόν, τὸ οὐσιωδέστατον, πρὸς ὃ τείνουσι καὶ εἰς ὃ ὑποτάσσονται καὶ ὑπηρετοῦσι πάντα τὰ προηγούμενα, δηλ. οἱ ἐξωτερικοὶ ὅροι τῆς ἱστογραφίας καὶ τοῦ χρωματισμοῦ, ἡ ἐκφραστικότης τοῦ ὑποκειμένου, ἡ ἐνότης τῆς ἐκφράσεως, τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου, τῆς πράξεως, ἡ ὕλική καὶ ἱστορικὴ νοητότης, εἶναι ἡ ἐναργὴς καὶ ζωηρὰ δῆλωσις τοῦ πάθους, τῆς νοήσεως, τῆς ἐνεργείας. Ἡ ἠθικὴ ἔκφρασις εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος, ἡ φανέρωσις αὐτῆς τῆς ὑποστάσεως, ἐξ ἧς πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς μορφῆς ἀπορρέουσι, μεθ' ἧς ἀναποσπάστως συνάπτονται, καὶ ἢν ἕκαστον ἰδίως καὶ πάντα ὁμοῦ καὶ ταύτοχρόνως ἀποκαλύπτουσι καὶ φανεροῦσιν. Ἐκ τούτου δὲ καταφαίνεται πόσον καὶ εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἀνθρωπογραφίας ἐγγχωρεῖ ἡ ἰδανικεὺσις, ὡς ἐν τῷ προηγούμενῳ, διότι καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ αὐτοῦ ὅροι ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἠθικὴν ἔκφρασιν, καὶ πάντα τὰ μέσα δι' ὧν κατορθοῦνται, οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ μέσα ἰδανικεύσεως· καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτην ἔκφρασιν, εἰς τὴν δῆλωσιν, τούτεστιν, ἰδανικῆς τινος ὑποστάσεως εἰδομεν ὅτι ὑφίσταται ἡ ἐν τῇ εἰδογραφίᾳ καὶ φυσιογραφίᾳ ἰδανικεὺσις. Τὰ αὐτὰ ἔτι μᾶλλον ἀληθεύουσι καὶ περὶ τοῦ τρίτου εἴδους τῆς ζωγραφίας, ὅπερ ἱερογραφίαν ὠνομάσαμεν.

Τὸ εἶδος τοῦτο, δυσκολώτερον πάντων, καὶ φύσει ἀνώτερον τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, εἶναι ὁ ὑψίστος ὅρος τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, διότι πρόκειται νὰ παρασταθῶσιν ἐν αὐτῷ τα ὑπὲρ φύσιν διὰ τῆς φύσεως, διὰ τοῦ ἀνθρώπου τὰ θεῖα. Ἐτι δυσκολώτερον ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ, ἥτις αὐτὸ τὸ ἄπειρον ΟΝ ἀπεκάλυψεν ὡς ποιητὴν τοῦ κόσμου καὶ οὐράνιον αὐτοῦ πατέρα, καὶ ἐθεσεν αὐτὸ ὡς ἀντικείμενον μελέτης, ἀγάπης, λατρείας καὶ ὁλοτελοῦς ἀφοσιώσεως, καὶ πρὸς τὴν πηγὴν ταύτην πάσης ἰδανικῆς ἀληθείας, ἀγαθότητος καὶ καλλονῆς ἀνήγειρε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, τὴν γνῶσιν αὐτοῦ ἐπιβάλλουσα ὡς ἀνώτατον τῆς δανείας ἀντικειμένου, καὶ τὴν τελειότητα αὐτοῦ ὡς αἰώνιον τῆς ἐνεργείας παράδειγμα καὶ σκοπὸν. Πρὸς ὑπηρεσίαν τοιούτου θρησκευματος ἀνάρμοστα ἐθεώρησεν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὰ παχυλὰ πλάσματα τῆς γλυπτικῆς, ἥτις εἶναι ἡ οἰκεία τέχνη τῆς ἀνθρωπομόρφου λατρείας, καὶ εὐμενῶς παρεδέχθη τὴν πνευματικωτέραν αὐτῆς ζωγραφίαν. Ἀλλὰ πῶς τὸ πεπερασμένον τῆς τέχνης θέλει παραστήσει τὸ ἄπειρον τῆς θεότητος; Τὸ ὑπέρτατον Ὅν πιστεύομεν ὡς ἐν καὶ μόνον, ἀλλ' ἐν τρισὶ προσώποις, ὡς μίαν τρισυπόστατον Τριάδα. Καὶ ἐκ τῶν προσώπων τούτων μό-

νον τὸ δεύτερον ἐλάβεν ἱστορικὴν ἔκφρασιν διὰ τῆς ἐνανθρωπίσεως αὐτοῦ, πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σωτηρίαν. Τὸ τρίτον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἡθικὸν στοιχεῖον τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης, μόνον συμβολικῶς παρίσταται διὰ τῆς περιστερᾶς ἡ διὰ πυρίνων γλωσσῶν. ὡς ἀναφέρεται ἐπιφοιτήσιν τοῖς ἀνθρώποις, ἐν τῇ ἱερᾷ ἱστορίᾳ. Ἀδύνατος εἶναι ἡ διὰ τῆς ζωγραφίας παράστασις τοῦ πρώτου. Θεὸς ὁ πατήρ δὲν εἶναι τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐν τῇ ἀνθρωπομόρφῳ θεότῃ τῶν ἀρχαίων, δὲν εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Φειδίου θεοποιηθεὶς Ὀλύμπιος Πιττὴρ ἀνδρῶν τε Θεῶν τε, εἶναι πνεῦμα καὶ οὐχὶ σῶμα, αἰώνιος, δὲν ἔχει ἡλικίαν, τὰ προσόντα αὐτοῦ εἶναι ἄπειρα, ὡς ἡ φύσις του, ἄπειρος ἡ δύναμις, ἡ σοφία, ἡ ἀγαθότης, ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, καὶ ἄπειρος ἡ ἐκ τούτων μακαριότης· πᾶσα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἔκφρασις αὐτοῦ εἶναι ἀνίσχυρος· καὶ μολονότι φημιζέται ὁ ἐν Γάνδῃ ἱστορηθεὶς ὑπὸ Οὐβνεῦκκίου Θεὸς ὁ πατήρ, τὸ ἀνεπρκές τῆς παραστάσεως ταύτης ὁμολογοῦσι καὶ οἱ ἥττον ὀρθόδοξοι τῶν καλολόγων. Ὁμοούσιον πρὸς τὸ πρῶτον καὶ τῶν αὐτῶν μετέχον προσόντων, ἐξ ἑαυτοῦ ἠθέλεν εἶσθαι ἀνεπίδεκτον καλλιτεχνικῆς παραστάσεως τὸ δεύτερον, εἰμή, ἐκ τῶν οὐρανίων καταλθόν, ἐσαρκούτο καὶ ἐνανθρωπίζεν, ὡς ἐκ τούτου ἔχομεν ἱστορικὰς παραδόσεις ὁδηγούσας ἡμᾶς πρὸς δὴλωσιν τῶν χαρακτήρων τοῦ θεοῦ αὐτοῦ προσώπου, καὶ τὴν διήγησιν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου αὐτοῦ ἐν τῇ εὐαγγελικῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν ἀρκοῦσι πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου. Πῶς νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ἐν ἐνὶ ἀτόμῳ συνένωσις τῆς θείας φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης; διὰ τοῦτο οἱ ἱερογράφοι προστρέχουσιν εἰς τὴν ἀντίθεσιν αὐτοῦ πρὸς ἄλλας φύσεις ὑποδεεστέρας, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς πράξεις τοῦ βίου του, τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὴν διδασκαλίαν, τὰ θαύματα, τὴν μεταμόρφωσιν, τὸν μυστικὸν δεῖπνον, τὴν σταύρωσιν, τὴν ἀποκαθάρσιν, τὴν ἀνάστασιν, καὶ κατὰ πάσας τὰς σκιὰς ταύτας τῆς ἐπὶ γῆς θείας ἀποστολῆς του, προσπαθοῦσι διὰ τῆς καθαρότητος τῆς ὑπογραφῆς καὶ τῆς μαγείας τοῦ χρώματος καὶ τοῦ φωτός, νὰ ἐνδείξωσι τὸ θεῖον στοιχεῖον πανταχοῦ διαλάμπον ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρωπίνων, πάντα τὰ περὶ αὐτὸ διὰ θείας γλυκύτητος κυριεῦον, καὶ διὰ τῆς λαμπρῆς οὐρανίου φωτὸς ζωογονοῦν καὶ φωτίζον. Μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος, ἐλάττωνα ἀλλ' οὐχὶ μικρὰν δυσκολίαν παρέχουσι τὰ τῶν Ἀγγέλων, πνευματικῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν παριστανόμενων. Καὶ τὴν δυσκολίαν ταύτην κάλλιον τῶν νεωτέρων ζωγράφων ἐμετρίασαν οἱ ἀρχαῖοι, οἵτινες διὰ τῆς αὐθότητος καὶ τῆς χάριτος, διὰ τῆς σεμνότητος τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐκφράσεως καὶ διὰ τῆς ἐκπνευματώσεως τῆς σαρκὸς, ἐπειράθησαν νὰ εἰκονίσωσιν ἐν σῶματι τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις. Ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς θείας χάριτος συνδυάζομενος μετὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον αὐτῆς τέκνον μητρικὴν στοργὴν καὶ μετὰ τὴν διὰ τὸ πάθος αὐτοῦ ἀνεκλάλητον λύπην, καθωραϊζει διὰ θείας καλλονῆς τὸ πρόσωπον τῆς θεομήτορος, καὶ οὐδεμίαν ἀνθρωπίνην τελειότην δύναται

νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸν πανάγιον τοῦτον τύπον εἰ μὴ ἐλλαμβῇ ὑπὸ θείας ἀκτίνος. Οὐράνιον φῶς ἐπίσης ἀντανακλᾷται κατὰ διαφόρους βαθμοὺς διαχεόμενον, καὶ μετὰ διαφόρων ἀνθρωπίνων στοιχείων συνδυαζόμενον ἐπὶ ἄλλων ἱερῶν προσώπων, ἀποστόλων, ἀγίων, μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν, ἐν οἷς ἡ πλήρης καὶ ἀπεριόριστος ἀφοσίωσις εἰς τὰ θεῖα, ἡ διὰ τοῦ θεοῦ ἐρωτος θυσιὰ πικρῶν τῶν γένων ἡδονῶν καὶ αἰθημάτων, ἡ ἐκ τούτου πάλιν μεταξὺ πνεύματος καὶ σαρκὸς οὐχ ἥττον πρέπει νὰ συνδυάζεται εἰ δυνατόι μετὰ τοῦ ὑλικοῦ κάλλους καὶ μετὰ τινος οὐρανίως γαλήνης καὶ μακαριότητος. Τοιούται εἶναι αἱ μέγισται δυσκολίαι τοῦ εἶδους τούτου τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἃς οὐδεὶς ἐνέλεπεν, οὔτε δύναται ὁλοσχερῶς νὰ ὑπερπηδῇ, καὶ μόνον δύναται νὰ μετριάσῃ ἢ ἐπίμονος μελέτη, ἢ εἰλικρινὴς καὶ παρθενικὴ ἐμπνευσις τῆς τέχνης, καὶ πρὸ πάντων ἡ ζωσαπίστις. Ἡ ἀπλότης καὶ ἄκρα καθαρότης τῆς ἱερογραφίας καὶ τοῦ χρωματισμοῦ, ἡ ἀποβολὴ πάντων τῶν ἀλλοτριῶν καὶ ἰδίως ἐθνικῶν καὶ βεβήλων στοιχείων, δι' ὧν ἐνίοτε ἐμόλυνον τὴν ἱερογραφίαν οἱ ζωγράφοι τῆς Δύσεως, καὶ πρὸ πάντων ἡ σεμνότης ἢ τὴν εὐσέβειαν μόνον δηλοῦσα καὶ ἐμπνέουσα, οὔτοι εἶναι οἱ κανόνες ὑφ' ὧν πρέπει νὰ ὁδηγῇται ἡ ἀπύλος γραφὴς τοῦ ἱερογράφου· οὐδ' αὖτε δὲ θέλει εὐρεῖ διαλάμποντα, καὶ τοι εἰς ἀνθρωπίνην διάλεκτον μετεννεγμένα, τὰ θεῖα ταῦτα πλεονεκτήματα εἰμή εἰς αὐτὰς τὰς ἱερὰς ἱστορίας καὶ ἰδίως εἰς τὰς εὐαγγελικὰς διηγήσεις, ἐξ ὧν ὀφείλει νὰ ἀρυσθῇ καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν τύπον τῶν ἔργων του.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἡμετέρου σχεδίου, ἀπομένει νὰ ριψώμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς ζωγραφίας.

Ε.

Κατὰ τινες τῶν καταλόγων, ὧν ἐμνήσθημεν ἐν τοῖς ἐμπροσθιν, ἡ ἱστορία τῆς τέχνης ταύτης ἀρχεῖται οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, διότι ἡ ζωγραφία ἀντιστοιχεῖ ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ πρὸς τινὰ φάσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος ἐν τῇ καθολικῇ ἱστορίᾳ, παριστᾷ τούτεστι τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τὸ καθολικὸν πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐπανέρχεται εἰς ἐαυτὸ διὰ τῆς συμβιβάσεως τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἄπειρον, καὶ καθὼς τοῦτο γίνεται ἐν τῷ θρησκευτικῷ στοιχείῳ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, παρομοίως γίνεται ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ διὰ τῆς ζωγραφίας διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς τέχνης ταύτης οὐδὲν ἕτερον ὑπῆρξεν οὐσιωδῶς ἢ ἡ καλλιτεχνικὴ ἔκφρασις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ νέᾳ ἱστορίᾳ. Ἀλλ' ἀνασκηνύσαντες ἡδὴ τὴν θεωρίαν ταύτην καθὼς ἀντιβαίνουντες πρὸς τε τὴν φιλοσοφικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀληθειαν, δὲν διστάζομεν καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι ἡ ζωγραφία, ἀναπόσπαστος οὗσα τῶν ἄλλων τεχνῶν, ἀπανταχοῦ τῆς ἱστορίας ἀνεργᾷ μετέχουσα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς, ἐν οἷς ἀνεπτύχθη, καὶ τῆς ἰδιαίτης διατυπώσεως ἣν ἐλάβον αἱ συμφυεῖς ἀδελφαί της. Τοῦτο

ἀλθεύει ἐν τῷ ἀνατολικῷ κόσμῳ, ἐν τῷ ἑλληνο-
ρωμαϊκῷ καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἱστορίᾳ.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Αἰατολῇ, καὶ ἰδίως παρ' Ἰνδοῖς καὶ
Αἰγυπτίοις, ἡ ζωγραφία ἐπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἐξ ἀ-
νάγκης τὸ πνεῦμα τῶν ἄλλων τεχνῶν, καὶ τὸ πνεῦμα
τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ὁ
ἰδιαίτερος πολιτισμὸς τῶν λαῶν ἐκείνων συνίσταται.
Καὶ ἐπειδὴ ἡ ζωγραφία ἀτομικωτέρα παρίσταται
καὶ πνευματικωτέρα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτι-
κῆς, καὶ γνωρίζομεν ποία τῶν δύο τούτων τεχνῶν
ἡ διατύπωσις ἐν τῷ ἀνατολικῷ κόσμῳ, ἐνθα τὸ
στοιχεῖον τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀχωρίστου
ἀπ' αὐτοῦ ἐλευθερίας δὲν ἔλαβεν εἰσέτι ἱστορικὴν ἀ-
νάπτυξιν ὡπωποῦν ἀξίαν λόγου, ἐπεταὶ ὅτι καὶ ἡ
ζωγραφία ἐπρεπε νὰ φέρῃ τοὺς χαρακτῆρας τῆς συμ-
πτύξεως καὶ συστολῆς, καὶ τοὺς ἱερούς τύπους τῶν
ἄλλων καλλιτεχνημάτων, χρησιμεύοντα μᾶλλον ὡς
συμπλήρωσις συμβολικῆς ἢ ἱερατικῆς τινος ἐκφρά-
σεως, καὶ οὐδεμίαν ἔχουσα ἀνεξάρτητον καὶ ὄντως
καλλιτεχνικὴν ὑπαρξιν. Τοῦτο ἐπιβεβαιουῖσιν ἄλλως
αἱ παρὰ τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας χορηγούμεναι
ὀλιγόριθμοι μαρτυρίαι.

Ἐκ τῶν προτέρων δὲ καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης ἱστο-
ρικῆς μαρτυρίας ἠδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἄλλην
τύχην ἐπρεπε νὰ λαβῇ ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα πᾶσα ἡ χο-
ρεία τῶν καλῶν τεχνῶν προβαίνει παρέχουσα ἐν τῇ
θαλερᾷ νεότητι τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος τὴν ἀμίμη-
τον ἐκείνην ἀρμονίαν τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς μορ-
φῆς, ἥτις πρᾶγμα, ὡς μοναδικὸν καὶ ἀναφαίρετον
πλεονέκτημα, τὴν πλαστικὴν τελειότητα τῆς κλασι-
κῆς τέχνης. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπίσης βεβαιουῖται καὶ μαρ-
τυρίαι συγγραφέων, καὶ τὰ ἐν ἀγγείοις καὶ ψηφοθε-
τήμασι διασωθέντα μνημεῖα, καὶ τὰ ἀνευρεθέντα
κειμήλια τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας ἐν Πομπείᾳ, καὶ
ἡ γνώμη τῶν τεχνολόγων καὶ ἀρχαιολόγων, καὶ αἱ
ἐν Ἑλλάδι ἀναφανεῖσαι διαφοροὶ σχολαὶ ζωγραφίας,
καὶ πρὸ πάντων αὕτη ἡ θαυμαστὴ ἀνάπτυξις τῆς
γλυπτικῆς, διότι προϋποθέτει τὴν ἐντέλειαν τῆς
ἰχνογραφίας, καὶ αὕτη, ὡς προαπεδείξαμεν, εἶναι αὕτη
ἡ ὑπόστασις τῆς ζωγραφίας. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν ὀρθὴν
παρατήρησιν τοῦ Μυλλέρου, ἡ ζωγραφία ἔγινε τέχνη
ἀνεξάρτητος βραδύτερον ἢ ἡ γλυπτικὴ, διότι αὕτη
ἦτο μᾶλλον κατάλληλος καὶ ἐπαρκὴς εἰς τὰς ἀνάγ-
κας τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος. Οὐχ ἦττον καὶ
εἰς αὐτὰ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου εὐοίσκουμεν διδόν-
μενα, ἵνα εἰκάσωμεν πολὺ ἀρχαίαν τουλάχιστον τὴν
ἰχνογραφίαν, ἀπ' οὗ ταύτην ὑποθέτουσι καὶ τὰ κεν-
τηματα τῆς Ἑλένης καὶ Ἀνδρομάχης, καὶ ἡ ἀσπίς τοῦ
Ἀχιλλέως. Κατὰ δὲ τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, ὥς
ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, τρεῖς ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι τῶν
στοιχείων τῆς τέχνης διδάσκαλοι, ὁ τὴν ἰχνογραφίαν
παραδούς Κλεάνθης, ὁ τὴν σκιαγραφίαν Ἀρδικῆς, καὶ
ὁ τὴν μονόχρουν ζωγραφίαν ἐργασθεὶς Κλεοφάντης,
πάντες ἐκ Κορίνθου, ὅπου καὶ ἀγγεῖα πολύτιμα κα-
τεσκευάζοντο, καὶ ἤμαζεν ἡ κεραμικὴ, καὶ ὅθεν ἡ
καλλιτεχνικὴ αὕτη βιομηχανία μετέβη εἰς Ἑτρού-
ριαν. Μετὰ δὲ τούτους, Κίμων ὁ Κλεωνεὺς ἀναφέ-
ρεται, ὅστις εἰσήγαγε τὴν κίνησιν, τὴν ἀποπτικὴν,

τὰς ἐν καταγραφῇ καὶ τὰς πλάγας εἰκόνας, καὶ ἐκ-
φανέστερον διέγραψε τὰ μέλη καὶ τὸν ἱματισμόν.
Ἔργον αὐτοῦ ἦτο ὁ παριστάνων τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν
διάβασιν τοῦ Βοσπόρου περίφθμος πίναξ, ὅστις ἀνέ-
κειτο ἐν τινὶ ναῷ τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ. Καὶ τούτους
ὡς μνημονεύει ἡ ἱστορία μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πε-
ρικλέους. Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ μέχρι Ἀλεξάνδρου δι-
έρχεται ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἀναντιρρήτως ἤκμασεν ἡ
ἑλληνικὴ καλλιτεχνία, καὶ ὅπως ἐναντίον πρὸς τε
τοὺς νόμους τῆς νοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξεως
καὶ αὐτὰ τὰ ἱστορικὰ μνημεῖα ἤθελον εἶσθαι εἰ μὴ
παρεδεχόμεθα καὶ σύγχρονον ἀνάπτυξιν τῆς ζωγρα-
φίας, διότι ἀπ' ἐνός μὲν, προφανῆς εἶναι καὶ ἀδιάρ-
ρηκτος ὁ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς γλυπτικῆς ἐσωτε-
ρικὸς σύνδεσμος, ἀπ' ἑτέρου δὲ, πάντα τὰ στοιχεῖα
τῆς ζωγραφίας εὐρίσκομεν γνωστὰ καὶ διδασκόμενα
ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ, τὴν ἰχνογραφίαν, τὴν ἀποπτι-
κὴν, τὴν σκιαγραφίαν, τὸν χρωματισμόν, καὶ πάντα
ἐπίσης τὰ εἶδη, τὴν φυσιογραφίαν, τὴν εἰδογραφίαν,
τὴν κοινωνικὴν καὶ ἱστορικὴν ἀνθρωπογραφίαν καὶ
τὴν ἱερογραφίαν. Καὶ φυσικὸν μὲν ἦτο, ἕνεκα τῆς
θρησκευτικῆς ὑπεροχῆς τῆς γλυπτικῆς, νὰ προκύψῃ
κατ' ἀρχάς ἡ ζωγραφία ὡς ἀντανάκλασις ἐκείνης,
διατηροῦσα τὴν πλαστικὴν ἐκφρασιν, δηλ. αὐστηράν
καὶ ἀκριβῆ ἰχνογραφίαν, τὴν διαστολὴν τῶν προσώ-
πων καὶ τὴν μεγάλην ἀπλότητα τῶν συμπλεγμά-
των, ἀποφεύγουσα τὰς ἐπιτιμήσεις, καὶ διὰ τοῦ χρώ-
ματος μὴ ἐπιβαρύνουσα τὴν διὰ τῆς ἀπλῆς σκιαγρα-
φίας παράστασιν τοῦ φωτός. Ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ ἤκ-
μασεν ὁ Πολύγνωτος, ὅστις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κα-
λεῖται ἡθογράφος καθὼς ἀποδούς εἰς τὴν τέχνην τὸ
οὐσιωδέστατον αὐτῆς στοιχεῖον, τὴν ἠθικὴν ἐκφρα-
σιν. Καὶ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐξ ὧν τινα περιέγρα-
ψεν ὁ Πausanias, καὶ κατὰ τὸν περιγραφὴν ταύτην
ἐπειράθη νέος τις καλλιτέχνης νὰ ἰχνογραφήσῃ, δυ-
νάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι πάντα τὰ μέσα τῆς τέ-
χνης ἐγνώριζε καὶ μετεχειρίσθη, ἄλλως οὐδὲ ἤθελον
τοσοῦτον φημισθῇ τὰ ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾷ, ἐν τῷ
Θησεῖῳ καὶ ἐν ἄλλοις ναοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελεσθέντα
ἔργα, οὔτε ἤθελε δινηθῇ νὰ παραστήσῃ πολυπλό-
κους καὶ μεγαλοπρεπεῖς σκηνάς, οἷον τὴν ἄλωσιν τῆς
Τρωάδος, τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἐν Ἄ-
δει καθόδον τοῦ Ἡρακλέους, τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην,
κτλ. Ἰσαύτως ἀδύνατον νὰ ἀμφιβαλῶμεν περὶ τῆς
βαθείας γνώσεως καὶ χρήσεως τῆς σκιαγραφίας κατ'
ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἀπ' οὗ ἕτερος τῆς ἐποχῆς ταύ-
της ζωγράφος, ὁ Ἀπολλόδορος, κατὰ τὴν φθορὰν
καὶ ἀπόχρωσιν τῆς σκιάς διακριθὲς, σκιαγράφος
ἐπωνομάσθη.

Διὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν αὐστηράν ἀκρίβειαν καὶ
ἐμβρίθειαν τῆς τέχνης ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων
ἡ ἐν Σικυῶνι θωοικὴ σχολὴ ἢ παραγαγούσα τὸν Εὐ-
πομπον καὶ τὸν Πάμοσιλον, εἰς ἣν ἀποδίδονται καὶ
οἱ τὴν σήμερον θαυμάζομενοι *Αἰδοβοραινοὶ Γαροὶ*.
Καὶ ἀπέναντι αὐτῆς νέα ἀργεταὶ ἐποχὴ διὰ τῆς Ἰω-
νικῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ Ζεύξεως, οὗ γνωστὴ εἶναι ἡ
περὶ τὴν ὀπτικὴν ἀπάτην πρὸς τὸν Παρράσιον ἀμιλ-
λα, καὶ ὃν ἅπαντα ἡ ἀρχαιότης ὕμνει διὰ τὴν θαυ-

μαστὴν παράστασιν μέμονωμένων προσώπων θεῶν καὶ ἡρώων, δι' ὧν ἐξέφραζε μὲ τὴν αὐτὴν πάντοτε ἐπιτυχίαν τὸ ὕψος καὶ τὸ μεγαλεῖον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Διός, ἢ τὴν τρυφερότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν χάριν ἐν ταῖς εἰκόσι τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Ελένης καὶ τῆς Πηνελόπης. Ἀλλὰ πλουσιωτέρος περὶ τὸν χρωματισμὸν ἦτο ὁ ῥοδογράφος Παρράσιος καὶ σοφώτερος εἰς τὴν παράστασιν τῆς στρογγυλότητος διὰ τῆς σκιάς τῶν ἀκρῶν, καθὼς ἀνώτερος ἐγένετο ὁ Τιμάνθης διὰ τὴν ἐκφράσιν τοῦ παθους ἐν τῇ θυσίᾳ τῆς Ἰριγενείας. Καὶ ἄλλους ἡδυνάμεθα κατωτέρους τοῦτων ν' ἀναφέρωμεν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντας διαπρέπει καὶ ἐφελακεί τὴν προσοχὴν τοῦ ἱστορικοῦ ὁ μέγιστος Ἀπελλῆς. Συνήνωσεν οὗτος ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν τὰ προτερήματα, καὶ μοναδικὸς διὰ τὴν χάριν ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀμιμῆτος, οὐδενὸς τολμήσαντος τὴν ἀιαδυομένην Ἀφροδίτην αὐτοῦ νὰ ἐπισκευάσῃ, οὔτε ἄλλας ἀτελεῖς ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθεῖσας νὰ τελειώσῃ. Ἐξοχος ἐπίσης ἐν τῇ εἰδογραφίᾳ ἀνεδείχθη διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ κεραυνοφόρου Ἀλεξάνδρου, τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου καὶ τινῶν στρατηγῶν του. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Ἀπελλῆν, παρ' ᾧ περιβάλλεται τὴν ἀνθηρὰν τῆς νεότητος ἀκμὴν ἡ ζωγραφία, καὶ ὅστις, ἄλλος Ῥαφαήλ τῶν Ελλήνων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Φειδιαν ἐν τῇ γλυπτικῇ, καὶ τὸν Σοφοκλῆν ἐν τῇ δραματοποιίᾳ, ἀρχεται ἡ παρακμὴ καὶ ἡ πτώσις διὰ τῆς ῥωπογραφίας καὶ σκηνογραφίας, διὰ τῆς ῥυπαρογραφίας, διὰ τῶν παντοίων ψηφοθετημάτων, ἐν οἷς καὶ ὁ περίφημος ἀσάφειος οἶκος, διότι ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἦτο, ὡς ἡ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς χώραις ἀκμὴ τοῦ ἔαρος, ὅπερ μυρία διανοίγει καὶ χαρίεστατα ἀνθὴ πληροῦντα διὰ τοῦ αἵματος τὸν αἶρα, ἀλλ' ὀλίγον διαρκεῖ, καὶ ὡς ἄνθος παρέρχεται. Οὐδὲ ἡδύνατο νὰ προσμεῖνῃ ἡ ἀνθρωπότης τὴν συνέχειαν ἢ τὴν ἀναγέννησιν τῆς τέχνης ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, διότι, πλὴν ὀλίγων πρωτοτύπων στοιχείων, ἡ ῥωμαϊκὴ καλλιτεχνία, δι' οὐς λόγους ἄλλοτε ἀνεφέραμεν, δὲν ἡδύνατο νὰ εἶναι ἢ ὡχρὰ ἀντανάκλασις τῆς ἑλληνικῆς, καὶ τὴν παρὰ Ῥωμαῖοι ἀνάπτειν τῆς ζωγραφίας, οὐδὲν παραγαγοῦσαν διακεκρίμενον, ἀνακεφαλαιοῖ εὐστόχως ἡ κολοσσαία τοῦ Νέρωνος εἰκὼν, ἑκατὸν εἰκοσι ποδῶν ἔχουσα ἑκτασίαν, καὶ *insania aetatis nostrae* ὑπ' αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων χαρακτηρισθεῖσα.

Τὴν ἀναγέννησιν τῆς ζωγραφίας ἔπρεπε νὰ ἐπιφέρει ὁ χριστιανισμός. Καὶ οἱ νέοι χαρακτῆρες τῆς τέχνης ταύτης ὑπολάμπουσιν ἤδη εἰς τὰ ὑπόγεια, ἔπου ὁ ἀπηνὴς τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως διωγμὸς ἠνάγκαζε τοὺς πρώτους πιστοὺς νὰ ζητῶσι καταφύγιον, τελοῦντες ἐντὸς τῶν σπλάχνων τῆς γῆς τὰς ἱερουργίας των, καὶ ἐγείροντες ἐκεῖ τοὺς πρώτους ναοὺς καὶ τὰ πρῶτα σύμβολα τοῦ νέου δόγματος· ζωηρότερον ἀποκαλύπτονται ἀκολουθῶς εἰς τὰ ψηφοθετήματα καὶ εἰς τὰ μινυθογραφημένα χειρόγραφα, ἐν οἷς παρατηρεῖται σχετικὴ τις τελειότης πολλοῦ λόγου ἕξις ὡς προεικονίζουσα τὴν μέλλουσαν ἀκμὴν καὶ συννοοῦνται τέλος συναρμολογοῦμενοι εἰς τινὰ νέον τύπον διὰ τῆς βυζαντινῆς ζωγραφίας. Ἡ

νέα αὕτη φάσις τῆς τέχνης διήρκεσε μέχρι τοῦ ἡμίσεως τῆς ἀπὸ Χριστοῦ ιγ'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὁμολογητέον ὅτι οὔτε τῶν καλολόγων οὔτε τῶν τεχνολόγων ἡ γνώμη εἶναι ὑπὲρ αὐτῆς. Κατακρίνεται ἐν αὐτῇ ἡ τραχύτης καὶ τὸ ἀσύμμετρον τῆς ὑπογραφῆς, ἡ ἑλλειψίς ζωῆς, κινήσεως, ἐλευθερίας καὶ εὐπνεύσεως, τὸ αὐστηρὸν καὶ ἁμοιόμορφον τῶν τύπων, τὸ ἀνάρμοστον τοῦ χρωματισμοῦ. Ἀλλὰ, καὶ τοι ἐν γένει ἀληθοῦς οὐσίας τῆς κρίσεως ταύτης, δικαιολογεῖται ὅμως ἡ ἀτέλεια τῆς τέχνης καὶ διὰ τὴν τότε πάσης καλλιτεχνικῆς ἰδέας ὑπερισχύουσαν ζέσιν τῆς πίστεως, ἀπαιτούτης μᾶλλον σύμβολα ἢ πρόσωπα, καὶ διὰ τὸ πρόσφατον τῶν παριστανόμενων γεγονότων, ἅτινα κάλλιον ἐμνημονεύοντο διὰ τινος σταθερᾶς εἰδογραφίας, εὐλαδῶς καὶ κατὰ παράδοσιν διατηρουμένης, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν μεταδιδόμενης εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ἀναντιρρήτον εἶναι ἀφ' ἑτέρου ὅτι καὶ τις ἐξαίρεσις ἐνιαχοῦ διαλάμπει, ὡς ὁ ἐν τῷ Οὐατικῶν μουσεῖῳ διατηρούμενος θάνατος τοῦ Ἑρραΐμ. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε, ἡ ἀρχαία αὕτη ζωγραφία συσταίνεται εἰς τὸ σέβας τῶν νεωτέρων καθὼς μήτηρ τῆς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ιγ'. ἀναγεννηθείσης καὶ μέχρι τοῦ ις'. αἰῶνος τοσοῦτον διαπρεψάσης ἰταλικῆς ἱερογραφίας. Ὁ ιγ'. αἰὼν ἦτο ἐν Ἰταλίᾳ ἐποχὴ ἀναγεννήσεως καθ' ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ· τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύσσεται, οἱ δημοτικοὶ θεομοὶ διευτυποῦντο κατὰ τὸν τύπον τῆς νέας ἐλευθερίας, νέα γλῶσσα καὶ νέα γραμματολογία εἰσέρχοντο εἰς τὸν κόσμον χειραγωγούμεναι ὑπὸ τοῦ ἐνθέου ἀοιδοῦ τῶν τριῶν κόσμων, καὶ ἐν μέσῳ τῆς γονίμου ταύτης κινήσεως τῶν πνευμάτων ἡ ἑλληνικὴ τέχνη παρήγαγε τὴν ζωγραφίαν. Ὁ Κιμαβύης ἦτο μαθητὴς Ἑλλήνων, καὶ διηγοῦνται οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ὅποιον ἐνθουσιασμὸν διήγειρον ἐν Φλωρεντίᾳ τὰ πρῶτα αὐτοῦ ζωγραφήματα. Τούτου δὲ μαθητὴς ὑπῆρξεν ὁ Γιώττος, καὶ παρὰ τούτων ἄλλοι πολλοὶ ἐδιδάχθησαν, συγκροτοῦντες τὴν μέχρι Λεονάρδου τοῦ Οὐῆγκιου διαδοχὴν. Τί κοινὸν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Κιμαβύου, τοῦ Γιώττου, τοῦ Ὁρκανίου, τοῦ φράτορος Ἀγγέλου καὶ ἄλλων τῆς σχολῆς ταύτης, ἅτινα καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ θαυμάσωμεν εἰς τὸ ἐν Πίσῃ κοιμητήριον; Διαπρέπει ἐν αὐτοῖς ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ διὰ τῆς ἀπλότητος, καθαρότητος καὶ σεμνότητος τῆς γραφίδος, διαφαίνεται γνήσιον καὶ εἰλικρινὲς τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα, εἰ καὶ εἰς τοῦτο θυσιάζεται ἡ σωματικὴ καλλονή, αἱ δὲ λεπτομέρειαι, ὁ χρωματισμός, ἡ σκιαγραφία καὶ ἡ φυσιογραφία φαίνονται ἡμελημέναι καὶ ἀτελεῖς, ἀλλὰ πανταχοῦ διαλάμπει ἡ χάρις καὶ ἡ εὐσεβὴς ἀδρότης τῆς ἱερογραφίας. Ἐὰν εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο στοιχεῖον προστεθῇ τὸ σαρκικὸν καὶ μᾶλλον ἐπιστημονικὴ ἐπιξεργασία, καὶ εἰς ταῦτα ἐπιτεθῇ ἢ ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος προκύψασα πλαστικὴ τελειότης, θέλει συμπληρωθῇ ἡ ὕλη ἣν διέτύπωσε βραδύτερον ἢ ἀπαράμιλλος τέχνη τῶν μεγάλων διδασκάλων, τοῦ Οὐῆγκιου, τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, τοῦ Τιτιανῶ, τοῦ Ῥαφαήλ, τοῦ Κορεγίου.

Ολίγοι ἔλαβον παρὰ τῆς φύσεως τόσα δῶρα ὅσα Λεονάρδος ὁ Οὐϊγκίος, ὁ πατὴρ τῆς νέας ζωγραφίας. Ὁραῖος, ἐπιδέξιος, εὐαίσθητος, εὐφυής, φιλομαθέστατος, ἐγένετο πάνσοφος, ἐκμαθὼν πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἰδίως τὴν ὀπτικήν, τὴν ἀνατομίαν, τὴν μηχανικήν, καὶ ζωγράφος καὶ ἀρχιτέκτων καὶ μηχανικός καὶ γλύπτης ἀναδειχθεὶς ἐμελέτησε κατὰ βάθος πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἐν τῇ φύσει, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σώματι, ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ μάθησιν ἡ θρησκευτικὴ ἐμπνευσις ἐγονιμοποίησεν. Ἀλλ' ὀλίγα εἰργάσθη, καὶ ἔτι ὀλιγώτερα διασώζονται. Ὁ ἐν τῇ *Κεχαριτωμένη* τῶν *Μεδιολάνων Μυστικὸς δεῖπνος*, καὶ τοι ἐξίτηλος σχεδὸν ὅλος ἔνεκεν τῆς ἐνεργείας τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀβελτερίας τῶν ἀνθρώπων, εἶναι εἰσέτι τὸ θαῦμα τῆς ζωγραφίας, τοσαύτη ἡ ἀρμονία τῶν ποικίλων στοιχείων, καὶ ἡ ζωηρότης τῆς δραματικῆς ἐκφράσεως ἐν τῇ κατανυκτικῇ καὶ μυστικῇ ἐκείνῃ πράξει τοῦ θείου διδασκάλου. Ἄλλου εἶδους μεγαλεῖον χαρακτηρίζει τὰ κολοσσιαῖα ἔργα τοῦ *Μιχαὴλ Ἀγγέλου* μετενεγκόντος εἰς αὐτὰ τὸ ὕψος τῆς διανοίας, τὸ ἀγέρωγον τοῦ ἥθους, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀδάμαστον καὶ ἀκούραστον αὐτοῦ δραστηριότητα. Ἀλλ' ἡ χάρις, τὸ αἰσθημα, ἡ ἐντέλεια τῆς σκιαγραφίας, ἡ καθαρότης καὶ φυσικότης τῶν συμπλεγμάτων δὲν ἐπικουμοῦσι τὰ ἔργα τοῦ γίγαντος τούτου τῆς νέας καλλιτεχνίας. Ἐμφαίνουσι μᾶλλον τὴν ὕλικὴν ἀλήθειαν τοῦ σώματος, τὴν ἀνατομικὴν ἐπιστήμην, εἰς ἣν δώδεκα ἔτη ἀνεκδύωτος ἐνέκμησε, καὶ διὰ τὸ πολὺπλοκον καὶ αὐστηρὸν τῆς συνθέσεως, διὰ τὰς τολμηρὰς ἐπιτημῆσεις, διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ μεγαλεπήβολον τῆς ιδέας ἐμποιοῦσιν ἐκπληξιν καὶ θαυμασμόν, ἀναρπάζουσι τὸν θεατὴν εἰς τὰς χώρας τοῦ ὑψηλοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐγείρουσιν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην συγκίνησιν, δι' ἣς ἡ θέα τοῦ καλοῦ ἀνοίγει τὴν ψυχὴν εἰς τὸ αἰσθημα τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς ἡ χλιερὰ τοῦ ἔαρος πνοὴ ἀναπεταίνει τὰ ἄνθη εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἐάν δὲ τὸ στοιχεῖον τοῦ ὕψους ἐκφράζῃ ἰδίως ὁ *Μιχαὴλ Ἀγγέλος*, ὁ μετὰ τοῦ *Οὐϊγκίου* συστήσας τὴν φλωρεντινὴν σχολήν, ἕτερα καὶ ὑποδεστέρα φύσεως πλεονεκτῆματα διαστέλλουσι τὸν ἀρχηγέτην τῆς ἐνετικῆς *Τιτσιανόν*. Προέθετο οὗτος νὰ παρυστήσῃ κυρίως τὴν φύσιν καὶ πρὸ πάντων τὸ ἀντικειμενικόν. καὶ ἐξωτερικὸν αὐτῆς στοιχεῖον, ὅθεν διαπρέπει κατὰ τὴν φυσιογραφίαν, τὴν εἰδογραφίαν, καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτῇ, οἷον τὸν ἱματισμὸν καὶ τὰ κοσμήματα, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ χρωματισμοῦ, καὶ κατὰ ταῦτα εἶναι ἀπαράμιλλος ἄπορον δὲ, ἐάν ἐξ Ἰσοῦ εἶναι ἐξοχος καὶ κατὰ τὴν ἰχνογραφίαν. Ὅπως δὴποτε, εὐκολον νὰ διακρίνῃ τις εἰς τὴν ἐνετικὴν τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ οἰκνεῖ τὴν ῥίζαν ἐτέρας περιφήμου σχολῆς, ἥτις βραδυτέρον ἀναπτύχθη ἐν Ὀλλανδίᾳ ὡς παραφυάς ἐκείνης, καὶ ὡς ὑπόθεσιν λαβοῦσα τῶν ἔργων αὐτῆς ταπεινὰ καὶ κοινὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντικείμενα, διὰ τὰ αὐτὰ διεκρίθη προτερήματα. Ἀλλὰ συγχρόνως σχεδὸν ἤρξατο ἐν *Ρώμῃ* ἡ ἀπὸ *Ραφαήλ* τοῦ *Σκντίου* διαδοχὴ, ἥτις

μετὰ τῆς χριστιανικῆς ιδέας συνήνωσε τὴν πλαστικὴν τελειότητα τῆς ἑλληνικῆς καλλονῆς. Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ἀρχαίου κάλλους ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ *Ραφαήλ*, καὶ ἱστορικῶς καὶ καλλολογικῶς ἀποδεικνύεται. Τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀρχαίας τέχνης μετεχειρίσθη ὁ ἀμίμητος οὗτος ζωγράφος πρὸς δόξωσιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Μέχρι τίνος δὲ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα συμβιβάζονται, ἐάν ἐτήρησε μεταξὺ αὐτῶν τὴν δέουσαν ἀρμονίαν, ἐάν ἐκ τῶν δύο ὑπερτερῇ τὸ γήινον, τὸ ἐθνικόν, τὸ κλασικόν πρὸς βλάβην τῆς θείας ὑποστάσεως τῆς χριστιανικῆς ἱερογραφίας, καὶ ἐάν ὡς ἐκ τούτου ὁ χριστιανισμὸς εἰσέτι προσμένη τὴν εἰς αὐτὸν ἀρμόζουσαν καλλιτεχνικὴν ἑκφράσιν διὰ τῆς ζωγραφίας, περὶ τούτων ἂς κρίνωσιν οἱ εἰδήμονες· ἀλλ' εἰς ταῦτα πρὸ πάντων ἂς ἐπιστήσωσιν ἑνταυτοῦ προσοχὴν οἱ παρ' ἡμῖν καλλιτέχναι, ἵνα μὴ βεβηλωθῇ ἡ νέα ἱερογραφία διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ξένων στοιχείων, καὶ ἵνα διατηρήσῃ μετὰ τῇ καλλιτεχνικῆς τελειότητος τὸ σεμνὸν καὶ σεβάσμιον τοῦ χαρακτῆρος, δι' οὗ μόνον θελεῖ ἐκπληρώσει τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς ἀποστολήν, ἀναπτεροῦσα τὸ πνεῦμα εἰς τὴν θεωρίαν τῶν οὐρανίων. Ὁ *Ραφαήλ* ὡκειοποιήθη τὸ ἀρχαῖον ἰδανικόν, διότι ἔφερεν, οὕτως εἶπεν, προκαταχαγμένον αὐτὸ ἐν τῇ εὐγενεὶ διανοίᾳ καὶ ἐν τῇ παρθενικῇ αὐτοῦ καρδίᾳ. Καὶ τὸ ἰδανικὸν παρέστησε διὰ τῆς ἀρμονίας τῆς ὑπογραφῆς καὶ διὰ τῆς χάριτος τῆς ἠθικῆς ἐκφράσεως. Εἰς ταῦτα ὑπηρετοῦσαν ἡ σκιαγραφία, ἡ ἀποψις, ὁ χρωματισμός. Καὶ τοι πολλὰ καὶ περικαλλέστατα καταλιπὼν ζωγραφήματα, οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ μέχρι τίνος ἠδύνατο νὰ φθάσῃ, ἐάν ὁ θάνατος δὲν ἀφῆραζεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας. Ἡ *Μεταμόρφωσις* εἶναι τὸ ἔσχατον καὶ τελειότερον τῶν ἔργων του, καὶ ἡ ἐν αὐτῇ κερ αλή τοῦ Σωτῆρος θεωρεῖται ὡς ἀριστούργημα ἐν ἀριστῷ ὑργήματι. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους τῶν καλλιτεχνῶν ἐμύμηθησαν μᾶλλον ἢ ἦττον ἐπιτυχῶς οἱ μεταγενέστεροι, καὶ ἐξ αὐτῶν ἔλαβον τοῦτο ἢ ἐκείνο τὸ στοιχεῖον τῆς τέχνης. Ἀλλὰ τίς ἐπανέλαβεν, ἢ τίς δύναται νὰ μιμηθῇ τὸ ἐντελέστατον ὕψος τοῦ μοναδικοῦ τούτου διδασκάλου; τίς μετ' αὐτὸν ἠδυνήθη τοσοῦτον ἀρμονικῶς νὰ ἐκφράσῃ διὰ τοῦ ὕλικου κάλλους τὸ ἠθικόν, νὰ συνδυάσῃ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παράστασιν τὸ αἰσθημα καὶ τὴν ιδέαν, τὴν χάριν καὶ τὴν φυσικότητα, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν καθαρότητα, καὶ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν θαυμασμόν τῶν ἀνθρώπων τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἐντελέστερον ὁμοίωμα τῆς ἰδανικῆς τελειότητος; Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀναπτύξεως πάντων τῶν στοιχείων τῆς τέχνης συνέτεινεν ἕτερος ζωγράφος τῆς ἐποχῆς ταύτης Ἀντώνιος ὁ Ἀλλέγρος, ὁ ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ *Κορέγιος* ἐπονομασθεὶς, ὅστις ἰδίως τιμᾶται καὶ διακρίνεται διὰ τὴν παράστασιν τοῦ φωτός ἐν τῇ σκιαγραφίᾳ. Ὁ τελευταῖος οὗτος τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀναγεννηθείσης ζωγραφίας, διὰ τοῦ φωτός ἐκφράζει παντοῖα διανοήματα καὶ πάθη, τὴν ἀφ᾽ αὐτὸν χαρὰν τοῦ παραδείσου, τὸ βάθος ἢ τὴν ἀβρότητα τοῦ αἰσθήματος, καὶ διὰ τῆς πρωτοτύπου καὶ ἐντέχνου χρήσεως τοῦ γραφικοῦ τούτου στοιχείου δι-

καίως καὶ οὗτος κατατάσσεται μεταξύ τῶν πατέρων καὶ δημιουργῶν τῆς νέας ζωγραφίας.

Καὶ ἄλλαι μὲν σχολαὶ ἀλλαγῇ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ ἀνεφάνησαν, περὶ ὧν κατὰ μέρος ἀφείλαι νὰ διαλάβῃ ὁ ἰδίως τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης πραγματευόμενος. Ἐκάστη δὲ αὐτῶν ἔτερου, ἐμόρφωσε ζωγράφους, καὶ θαυμάσια ἔργα παρήγαγε, τιμήσαντα οὐ μικρὸν τὴν καλλιτεχνικὴν μεγαλόνοιαν τῶν νεωτέρων. Ἀλλ' ὁ ἀμερόληπτος ἱστορικός θέλει ἴσως παρατηρήσῃ ὅτι πᾶσαι αἱ σχολαὶ αὗται παρέλαβον τὰς πρώτας βάσεις τῆς τέχνης ἐκ τῶν πρώτων καὶ δαιμονίων ἐκείνων διδασκάλων, δι' ὧν ἐν Ἰταλίᾳ μεταξύ 11^{ου} καὶ 15^{ου} αἰῶνος ἡ ζωγραφία ἐλα-

ματικὸν καὶ κοινωνικὸν στοιχεῖον τοῦ νέου κόσμου συνδυαζόμενον μὲ τὸ καλλιτεχνικὸν τοῦ ἀρχαίου, ἐπρεπεν, εἰς συγγενεῖς μάλιστα πρὸς τὸν ἑλληνισμόν χώρας καὶ φυλάς, νὰ ἐγείρῃ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς ἰδανικῆς τελειότητος, ἐξ ἧς ἐνεπνεύθη καὶ ἦν μετέφερεν ἡ νέα καλλιτεχνία εἰς τὰ ἴδια ἔργα. Καὶ τότε ἴσως συμπεράνῃ, εἰσδύων δι' ἐλλόγου εἰκασίας εἰς τὰ μυστήρια τοῦ μέλλοντος, ὅτι, ἐὰν ὁ νέος πολιτισμὸς προῇ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐμπνεόμενος, ζωογονούμενος, καὶ ρυθμιζόμενος, καὶ ἔχων ὡς σῶμα καὶ σάρκα τὴν ὕλην ἐνήμερίαν, ἀλλ' ὡς ψυχὴν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πίστιν, ὧν ἄνευ οὐ-

Γάμος Ἰταλικός. (Ἰδε σελ. 463.)

θε τὴν πρώτην καὶ λαμπροτέραν αὐτῆς φάσιν ἐν τῇ νέᾳ ἱστορίᾳ, καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐτροπολόγησαν κατὰ τὰ ἔθνη, τὰ ἔθιμα, τὸ κλίμα, τὴν φυλὴν, τὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀτομικὴν ἐκάστου καλλιτέχνου διάνοιαν. Ἐὰν δὲ ἐξετάσῃ διατί κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ Ἰταλία ἐλάβε τὸ μοναδικόν ταῦτο προνόμιον, θέλει ἐννοήσῃ ὅτι ἐκεῖ τότε ἦτο ἡ πρώτη ἑδρὰ τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ὃν παρήγαγεν ὁ χριστιανισμὸς· ὅτι διὰ τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, διὰ τῆς προκηθείσης γραμματολογίας, διὰ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἡ Ἰταλία ἐμελλε πρό παντὸς ἄλλου ἔθνους νὰ καταυγασθῇ ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἀστέλαντος ἡλίου τῆς ἀρχαίας σοφίας, καὶ ὅτι τὸ πνευ-

δὲν οὔτε νοητικὸν οὔτε ἠθικὸν μεγαλεῖον, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπόκειται νὰ ἀναλάβῃ τὰ σκῆπτρα τῆς καλλιτεχνίας, καὶ διὰ τῆς μελέτης τοῦ ἀληθοῦς οὐχ ἥττον ἢ διὰ τῆς ποιήσεως τοῦ καλοῦ νὰ προσδεύσῃ θαρρᾶλέως εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου προορισμοῦ, ὃν προφανῶς ἤδη καταδεικνύει εἰς αὐτὴν ὁ δάκτυλος τοῦ Ὑψίστου. Ἡθέλαμεν δὲ νομισθῇ εὐτυχέστατοι, ἐὰν καὶ αἱ ἀσθενεῖς αὗται μελέται, ἐν αἷς ἐκ διαλειμμάτων ἀνακεφαλαιοῦμεν τὰς πρό τινων ἐτῶν κηλολογικὰς ἡμῶν παρεδόσεις, ἠδύναντο κατὰ τι νὰ συντείνωσιν εἰς τὸ αἶσιον τοῦτο ἀποτέλεσμα.

Κερκίρα, τῇ 21 Νομβρίου 1864.

Η. ΒΡΑΙΛΙΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.